

TA'LIM MUASSASALARIDA SPORT KLUBLARINI SAMARALI BOSHQARISH MODELLARINI YARATISH

Usmonov Aksam¹

¹O'zbekiston davlat sport akademiyasi, Toshkent shahri, O'zbekiston Respublikasi.

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim muassasalari huzurida faoliyat yuritayotgan sport klublarini samarali boshqarish masalalari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida umumta'lim maktablari hamda oliy ta'lim muassasalari qoshida tashkil etilgan sport klublarining joriy holati, ularning boshqaruv tizimi va faoliyat samaradorligi o'rganilib, so'nggi yillarda mazkur yo'nalishda amalga oshirilgan islohotlar baholandi. Tahlil natijasida sport klublari faoliyatida mavjud bo'lgan asosiy muammolar, jumladan moliyaviy ta'minotning yetarli emasligi, malakali trenerlar bilan ta'minlashdagi kamchiliklar hamda tizimli nazorat va monitoring mexanizmlarining sustligi aniqlanadi. Aniqlangan muammolarni bartaraf etish va sport klublari faoliyatining samaradorligini oshirish maqsadida innovatsion yondashuvga asoslangan tashkiliy-boshqaruv modeli taklif etiladi.

Kalit so'zlar: sport klubi, ta'lim muassasasi, boshqaruv modeli, jismoniy tarbiya, samarali boshqaruv, innovatsion yondashuv.

Kirish

Bugungi kunda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish jamiyat sog'lomligini ta'minlash, yosh avlodni barkamol etib tarbiyalashning muhim yo'nalishlaridan biri sanaladi. Ayni paytda odatdagi jismoniy tarbiya darslari bilan cheklanib qolmay, o'quvchi va talabalarni sport bilan muntazam shug'ullanishga jalb etish maqsadida ta'lim muassasalarida sport klublarini tashkil etish dolzarb bo'lmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, sport klublari tizimi yoshlar orasida juda talabgir bo'lib, Yevropa va AQShda bir necha o'n yilliklardan buyon maktab va kollejlarda hayotining bir qismiga aylangan. [1] An'anaviy jismoniy tarbiya mashg'ulotlari ko'pincha o'quvchilarda katta qiziqish uyg'otmasa-da, sport klublari orqali tashkillashtirilgan darsdan tashqari mashg'ulotlar ularning jismoniy faolligini oshirish hamda ijtimoiy faolligini kuchaytirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston misolida ham so'nggi yillarda sportni ommalashtirish va yoshlarni jismoniy tarbiya bilan muntazam shug'ullanishga jalb etish borasida qator tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Jumladan, 2018-yilda Vazirlar Mahkamasining qarori bilan barcha davlat ta'lim muassasalari huzurida sport klublari tashkil etilishi belgilandi. Ushbu qarorga

muvofiq, sport klubi faoliyatini samarali olib borish uchun mas'ul shaxs etib muassasa rahbari jamoatchilik asosida tayinlanadi va klub ishini to'laqonli yo'lga qo'yish uchun javobgar hisoblanadi [2]. Bu tashabbusdan ko'zlangan asosiy maqsad – o'quvchi-yoshlar orasida sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ularni muntazam sport bilan shug'ullanishga keng jalb etish hamda turli sport musobaqalari orqali iqtidorli yosh sportchilarni aniqlashdan iboratdir. Shu bilan birga, davlat rahbari o'z nutqlarida barcha sohalar qatori sport tizimini boshqarishda ham zamonaviy menejment usullarini joriy etish lozimligini alohida ta'kidlagan – yangi g'oya va tashabbuslarni ilgari surish, eskirgan boshqaruv uslublaridan voz kechib, mas'uliyatni oshirish talab etiladi. Demak, sport klublarini tashkil etish borasidagi tashkiliy-huquqiy bazani yaratish bilan birga, ularni samarali boshqarish uchun yangicha yondashuv va modellar zarur bo'lib qolmoqda.[3]

Mazkur maqolaning maqsadi ta'lim muassasalaridagi sport klublarini boshqarishning mavjud tizimini tahlil qilish, uning samaradorlik darajasini oshirishga to'sqinlik qilayotgan omillarni aniqlash va ushbu muassasalarda sport klublarini rivojlantirish uchun samarali boshqaruv modelini taklif etishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasida sport klublarini ta'lim muassasalari qoshida joriy etish bo'yicha huquqiy asos yaratilgan bo'lib, Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 16-iyuldagi 542-son qarori bunga asos bo'ladi. Ushbu hujjatda umumiy o'rta maktablar, akademik litseylar, kasb-hunar ta'limi va oliy o'quv yurtlari qoshida sport klublari tuzish tartibi belgilangan. Qarorga muvofiq, har bir muassasada tashkil etilgan sport klubiga shu muassasa direktori yoki rektori rahbar etib tavsiya qilinadi va klub faoliyatining to'liq hamda samarali amalga oshishiga mas'ul bo'ladi. Boshqaruv tizimining bunday shakllantirilishi klub ishini bevosita muassasa ma'muriyati nazoratida yuritishni ko'zda tutadi.[4]

Materiallar va metodlar

Tadqiqot umumta'lim maktablari hamda oliy ta'lim muassasalari huzurida faoliyat yuritayotgan sport klublari misolida olib borildi. Tadqiqot obyekti sifatida ta'lim muassasalaridagi sport klublarining boshqaruv tizimi, ularning tashkiliy tuzilmasi va faoliyat samaradorligi tanlandi. Tadqiqot jarayonida so'nggi yillarda sport klublari faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar, amaldagi boshqaruv amaliyoti hamda sport klublari faoliyatiga oid statistik va tahliliy ma'lumotlar o'rganildi.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

tahliliy metod – ta'lim muassasalari qoshidagi sport klublari faoliyatiga oid ilmiy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar va mavjud boshqaruv modellarini o'rganish maqsadida;

taqqoslash metodi – sport klublarini boshqarishning amaldagi tizimi va taklif etilayotgan boshqaruv modelini solishtirish orqali ularning afzallik va kamchiliklarini aniqlash uchun;

tizimli yondashuv – sport klublarini boshqarishni tashkiliy, moliyaviy, kadrlar, mashg'ulotlar va nazorat elementlarining o'zaro bog'liqligida tahlil qilish maqsadida;

umumlashtirish va mantiqiy tahlil metodlari – o'rganilgan ma'lumotlar asosida

sport klublarini samarali boshqarishga to'sqinlik qilayotgan asosiy muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan boshqaruv modelini ishlab chiqishda.

Tadqiqot natijalarini asoslashda sport klublari faoliyatini tashkil etish bo'yicha milliy va xorijiy tajriba, shuningdek, ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati hujjatlari tahlili inobatga olindi.

Natijalar va muhokama

Sport klublarining vazifalari sifatida hujjatda quyidagilar qayd etilgan: (a) o'quvchilar va talabalar orasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, ularni jismoniy tarbiya bilan muntazam shug'ullanishlari uchun sharoit yaratish; (b) sport turlari bo'yicha to'garaklar va jamoalar tashkil etish, ular o'rtasida "maktab ligasi", "talabalar ligasi" kabi turli musobaqalarni yo'lga qo'yish orqali iste'dodli yoshlarni aniqlash; (c) iqtidorli yosh sportchilar zaxirasini shakllantirish va ularni keyingi bosqichdagi sport maktablariga jalb etish. Mazkur vazifalarni amalga oshirish uchun umumta'lim maktablarida haftasiga kamida 4 soat, akademik litsey va kasb-hunar ta'lim muassasalarida 6 soat, oliy ta'lim muassasalarida ham 6 soatdan sinfdan tashqari sport mashg'ulotlari (to'garaklar)ni yo'lga qo'yish belgilangan. Bu talab sport klublari faoliyatini muntazam mashg'ulotlar bilan ta'minlashga qaratilgan muhim qoidadir.

Sport klublarini rivojlantirish borasidagi siyosat 2020-yillarda yanada takomillashdi. Xususan, 2024-yilda qabul qilingan Prezident qaroriga muvofiq, 2025-2026 o'quv yilidan boshlab har bir maktabda bosqichma-bosqich sport klublari faoliyatini yo'lga qo'yish vazifasi qo'yildi. Bu bilan barcha umumta'lim maktablarini sport klublari bilan qamrab olish va o'quvchilarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishini ta'minlash maqsad qilingan. Shuningdek, har yili o'quvchilar o'rtasida mini-futbol, voleybol, yengil atletika, shaxmat, stol tennisi, stritbol kabi turlar

bo'yicha uch bosqichli "Besh tashabbus olimpiadasi" musobaqalarini tashkil etish belgilandi, bu esa maktab sport klublari faoliyatining bir qismi sifatida tizimli musobaqalar o'tkazilishini anglatadi.[5]

Sport klublarini samarali boshqarish modeli taklifi:

Yuqorida sanab o'tilgan muammolarni hisobga olgan holda, ta'lim muassasalari

qoshidagi sport klublarini samarali boshqarish uchun quyidagi tarkibiy elementlardan iborat bo'lgan integratsiyalashgan model taklif etiladi. Ushbu model boshqaruvning bir necha asosiy jihatlarida amaldagi tizimdan farq qiladi va klublar faoliyatini yanada samarali tashkil etishga yo'naltirilgan (1-jadvalga qarang).

1-jadval. Sport klublarini boshqarish bo'yicha amaldagi va taklif etilayotgan modelning taqqoslanishi.

Boshqaruv jihat	Amaldagi tizim (hozirgi holat)	Taklif etilayotgan model (yangi yondashuv)
Liderlik va mas'uliyat	Klubga rasmiy rahbar – ta'lim muassasasi direktori (yoki rektori) jamoatchilik asosida tayinlanadi; amalda ko'p hollarda jismoniy tarbiya o'qituvchilari tashabbusiga tayaniladi.	Klub faoliyatini boshqarish uchun maxsus koordinator (menejer) lavozimini joriy etish. Bu koordinator jismoniy tarbiya o'qituvchilari yoki tashqi mutaxassislar orasidan tayinlanib, klub ishini rejalashtirish va muvofiqlashtirishga mas'ul bo'ladi. Shuningdek, maktab rahbariyati, ota-onalar qo'mitasi va mahalliy sport tashkiloti vakillaridan iborat Kengash tuzilib, klub rivoji bo'yicha qarorlar kollektiv ravishda qabul qilinadi.
Moliyalashtirish	Moliyaviy manbalar cheklangan: maktab sport klublari asosan sport jamiyatlari mablag'i va klubning o'z ixtiyoridagi jamg'armalar hisobidan faoliyat ko'rsatadi. Homiylik, grant va a'zolik badallari kabi manbalar huquqiy jihatdan ruxsat etilgan bo'lsa-da, ulardan foydalanish amaliyoti sust.	Diversifikatsiyalashgan moliyalashtirish modeli: klub byudjetini shakllantirishda bir nechta manbalarni uyg'unlashtirish. Jumladan, mahalliy byudjet va ta'lim muassasasi tomonidan ajratiladigan mablag'lar, ota-onalar homiylik (ixtiyoriy badallar), mahalliy korxonalar va tashkilotlar bilan homiylik shartnomalari, sport federatsiyalari ko'magi hamda grant loyihalari. Qonunchilikda ko'zda tutilgan a'zolik badallari va homiylik xayriyalarini faol jalb etish. Bu orqali klubning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va mustaqil rivojlanishiga erishish.
Mashg'ulotlar va dastur	Mashg'ulotlar jadvali va dasturi ko'pincha faqat jismoniy tarbiya o'qituvchisi zimmasida; haftasiga belgilangan soatlar bajariladi, biroq sport turlari turi va sifati maktab imkoniyatlaridan kelib chiqadi. Musobaqalarda ishtirok asosan tuman yoki viloyat miqyosidagi tadbirlarda nomzodlar tayyorlash bilan cheklanadi.	Klub faoliyatining kengaytirilgan dasturi: o'quvchilarning yosh xususiyatlari va qiziqishlarini inobatga olgan holda, har bir maktab klubida bir necha yo'nalishdagi (olimpiya sport turlari, milliy sport turlari, harakatli o'yinlar va boshqalar) to'garaklarni taklif etish. Mashg'ulotlar haftalik rejasini aniq tuzilib, belgilangan 4-6 soatlik darsdan tashqari mashg'ulotlar to'liq amalga oshirilishi ta'minlanadi. Musobaqalarga tayyorgarlik doirasini kengaytirish: nafaqat "Besh tashabbus olimpiadasi" balki yil davomida ichki (maktab ichida), tuman va viloyat miqyosidagi ligalarda muntazam ishtirok etish.
Trenerlar va mutaxassislar	Klub mashg'ulotlarini odatda maktabning jismoniy tarbiya o'qituvchilari olib boradi; ayrim hollarda tashqi trenerlar jalb qilinadi, lekin bu tizimli yo'lga qo'yilmagan.	Malakali trenerlar bilan ta'minlash: mahalliy sport maktablari va federatsiyalar bilan hamkorlik o'rnatib, maktab sport klubiga tajribali trenerlarni part-time asosida jalb etish. Har bir sport yo'nalishi bo'yicha kamida bitta sertifikatlangan murabbiy maslahat berishi tizimini yo'lga qo'yish. Jismoniy tarbiya o'qituvchilarining malaka oshirishini ta'minlash – maxsus seminar va treninglar orqali ularga klub faoliyatini tashkil etish va turli sport turlarini o'rgatish bo'yicha ko'nikmalar berish.
Nazorat va rag'batlantirish	Klub faoliyatini tizimli monitoring qilish mexanizmi hali shakllanish jarayonida; ayrim ma'lumotlar hisobot tarzida beriladi, xolos. Natijadorlik mezonlari aniq emas, mukofotlash va rag'batlantirish amaliyoti yo'lga qo'yilmagan (faqat so'nggi qarorlarda ko'zda tutilgan bosqichma-bosqich).	Natijadorlikni baholash va rag'batlantirish tizimi: ishlab chiqilayotgan reyting tizimi asosida har bir klubning ko'rsatkichlari (qancha o'quvchi qamrab olingan, erishilgan sport natijalari, mashg'ulotlar muntazamligi va h.k.) muntazam baholanadi. Reyting natijalariga ko'ra, eng faol klublar va ularning murabbiy-o'qituvchilari uchun mukofot va imtiyozlar joriy etiladi (masalan, attestatsiyada qo'shimcha ball, moddiy rag'bat). Shu bilan birga, ichki nazorat uchun maktab rahbariyati har chorakda klub faoliyati bo'yicha hisobot eshitadi, ota-onalar va o'quvchilarning fikr-mulohazalari asosida xizmatlar sifati baholanadi.

Yuqoridagi modelning har bir jihatida sport klubini boshqarishda aniqlangan muammolarni bartaraf etishga qaratilgan. Masalan, liderlik va mas'uliyatni

rejalashtirilgan tarzda taqsimlash orqali klub faoliyati individual tashabbusga emas, balki jamoaviy boshqaruvga o'tadi. Moliyaviy manbalarning ko'paytirilishi

klubning moddiy mustaqilligini oshiradi – bu borada innovatsion yondashuv, xususan, xususiy homiylarni jalb qilish va grant loyihalarda ishtirok etish, muhim ahamiyat kasb etadi. Taklif etilayotgan moliyaviy model mamlakatimizda sport tashkilotlarini moliyaviy mustaqil qilish orqali ommaviy sportni rivojlantirishga qaratilgan konsepsiya bilan hamohangdir.

Mashg'ulotlar dasturining boyitilishi va musobaqalar geografiyasining kengaytirilishi o'quvchilarga ko'proq imkoniyatlar yaratadi. Bu nafaqat ularning jismoniy rivojlanishiga, balki sportga qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. Ilmiy tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktabda tashkil etilgan futbol klublarida muntazam shug'ullangan o'quvchilarning jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlari tajriba davomida 17% ga yaxshilangan, nazorat guruhidan esa sezilarli darajada yuqori bo'lgan. Demak, sport klublari orqali muntazam mashg'ulotlar yoshlarning sog'lig'i va jismoniy qobiliyatlarini oshirishda juda samarali ekanini amaliy dalillar tasdiqlaydi.

Malakali trenerlar ishtiroki esa mashg'ulotlar sifati va o'quvchilarning yutuqlariga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. Taklif etilayotgan modelda maktab sport klubi bilan yaqin aloqada bo'ladigan tuman (shahar) sport bo'limlari va sport federatsiyalari bilan hamkorlik o'rnatilishi nazarda tutiladi. Bu orqali klub mashg'ulotlariga professional trenerlar jalb qilinadi, iqtidorli yoshlar esa o'z vaqtida

yuqori bosqich sport tizimiga yo'nal-tiriladi. Ayni paytda, jismoniy tarbiya o'qituvchilarining o'zlari ham malaka oshirish jarayonida sport menejmenti va murabbiylik ko'nikmalarini shakllantiradilar. 2024-yil qarorida jismoniy tarbiya o'qituvchilarini attestatsiyadan o'tkazish va ularning kasbiy malakasini oshirish bo'yicha yangi tizim joriy etilishi belgilangani ham bu jarayonni qo'llab-quvvatlaydi.

Xulosa

Ta'lim muassasalari qoshidagi sport klublarini samarali boshqarish – mamlakatimiz kelajagi uchun sog'lom va barkamol avlodni voyaga yetkazishning muhim sharti hisoblanadi. O'zbekistonda so'nggi yillarda ushbu yo'nalishda keng ko'lamlil ishlar boshlandi: normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinib, har bir maktabda sport klublari faoliyat yuritishi belgilandi, ular orqali o'quvchilarni sportga jalb etish, musobaqalar tashkil etish va iste'dodlarni saralash tizimi yo'lga qo'yilmoqda. Ushbu maqolada keltirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, sport klublarining kundalik faoliyatida hali yechimini kutayotgan masalalar talaygina. Xususan, klub faoliyatini moliyalashtirishni barqarorlashtirish, malakali trener-o'qituvchilar bilan ta'minlash, muntazam mashg'ulotlar va musobaqalar tizimini yaratish hamda boshqaruvning samarali modellarini joriy etish ustuvor ahamiyatga ega.

Creation of models for effective management of sports clubs in educational institutions

Usmanov Aksam¹

¹Uzbekistan State Sports Academy, Tashkent city, Republic of Uzbekistan.

Abstract. This article examines the theoretical and practical aspects of effective management of sports clubs operating within educational institutions. The study analyzes the current state, management systems, and operational effectiveness of sports clubs established in general secondary schools and higher education institutions, as well as reforms implemented in this field in recent years. The analysis identifies key challenges in the functioning of sports clubs, including insufficient financial resources, a shortage of qualified coaches, and underdeveloped systems of monitoring and control. To address these challenges and enhance the effectiveness of sports club activities, the article proposes an organizational and managerial model based on an innovative approach.

Keywords: sports club, educational institution, management model, physical education, effective management, innovative approach.

Создание моделей эффективного управления спортивными клубами в учебных заведениях

Усманов Аксам¹

¹Государственная академия спорта Узбекистана, город Ташкент, Республика Узбекистан.

Аннотация. В статье рассматриваются научно-теоретические и практические аспекты эффективного управления спортивными клубами, функционирующими при образовательных учреждениях. В ходе исследования изучены текущее состояние, система управления и эффективность деятельности спортивных клубов, созданных при общеобразовательных школах и высших учебных заведениях, а также проанализированы реформы, реализованные в данной сфере в последние годы. В результате анализа выявлены основные проблемы в деятельности спортивных клубов, в том числе недостаточность финансового обеспечения, дефицит квалифицированных тренеров и слабое развитие системного контроля и мониторинга. В целях устранения выявленных проблем и повышения эффективности деятельности спортивных клубов предлагается организационно-управленческая модель, основанная на инновационном подходе.

Ключевые слова: спортивный клуб, образовательное учреждение, модель управления, физическое воспитание, эффективное управление, инновационный подход.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 16-iyuldagi 542-son qarori. "Davlat ta'lim muassasalari huzurida sport klublarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida".
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 18-noyabrdagi qarori. "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya fani o'qitilishini tubdan takomillashtirish hamda ushbu fan o'qituvchilarining kasbiy faoliyatini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" (Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi axboroti).
3. Norkulov D.R., Jahbarov A.S., Ne'matov M., O.F. Qambarov. "Lider-Trener" dasturi, 2024-yil.
4. Doskarayev B., Iskakova A., Syzdykova S. (2023). Form of physical training in educational institutions (club system). Retos, 50, 1224-1231.
5. Igamberdiyev O.R. (2021). Organization of football clubs in schools and improving the physical fitness of those involved in them (on the example of 4-5 graders). Eurasian Journal of Sport Science, 1(2): 177-184.